

۱. هن رسالي ۾ شايع ٿيل تنقيد جو معيار بهتر رهيو آهي. گهڻي کان گهڻيون تنقيدون ذاتي نقرتن ۽ محبتن کان بچايون ويون آهن ۽ اڪثر نقادن جي لکڻين مان سندن مطالعي، عملي ڄاڻ ۽ فني مهارت جي خوشبوءِ محسوس هري سگهجي ٿي. ڪنهن به نقاد بيگر لاهڻ جي ڪوشش نه ڪئي آهي ۽ نه وري اوت تي قلم هٿ ۾ کنيو آهي. بلاشبہ ڪيتريون تنقيدون مختصر آهن پر انهن کي جامع سڏڻ ۾ ڪوبه ڪنجوسائي نٿو ڪري سگهي.

(ص. ۳۱۹)

سال ۱۹۷۳ ۾ بمبئي جي نئين دنيا پبلشرس طرفان ا. جي. اُتم جي ادبي ۽ تنقيدي مضمونن جو ٻُڌڪو 'ساخت ۽ ساهتڪار' جي نالي سان شايع ٿيو. هڪ سؤ پارهن صفحن جي هن ڪتاب ۾ اٺ مضمون ڏنا ويا آهن. ڪتاب ۾ شامل پهريون مضمون 'ساخت ۽ ساهتڪار' نظرياتي تنقيد جو سنو مثال آهي. انهيءَ کانسواءِ نقاد 'ليڪراج ٻرڙي'، سامي ۽ ڀٽائيءَ جي ڪلام تي تشريحي تنقيد ڪئي آهي ۽ 'ڀارت ۾ سنڌي ساهت' جي عنوان هيٺ سنڌي ادب جو تاريخي اهميت وارو تنقيدي جائزو ورتو آهي.

'آشاواڻي' اخبار ۾ اُتر جي ليڪن جو سلسلو، مٿر ڀومي
 (سنڌ) جو جيڪو سربستو احوال ڏئي ٿو، سو بي ڪابه
 ڀارتِي اخبار نه ٿي ڏيئي سگهي. هند-پاڪ جا تجارتي
 رشتا ته ڪجهه سڌريا آهن، پر تهذيبي رشتن تي اڃا
 سخت بندش پيل آهي. سنڌي ڪتابن، مخزنن ۽ اخبارن
 وغيره جي مٽاسٽا اڃا تائين چڻ بند آهي. تنهن هوندي
 به عجب آهي ته سنڌ جو تازو ساهت اُتر هڪڙو ئي
 شخص ڪهڙيءَ ڪرامت سان هٿ ڪري، اسان سنڌ ڀوميءَ
 کي پيار ڪندڙن جي پياس بجهائي رهيو آهي!

(جهوليلعل ۱۲-۵-۱۹۷۹)

سنڌي ساهت - ليکڪ 'اُتم'

تعارف

نئين دنيا پبلشرس جو ۱۹۷۱ع ۾ ڇپيل چوٽيتاليهون ڪتاب
'سنڌي ساهت' اُتم جي لکيل اٺن ادبي ۽ تنقيدي مضمونن
جو ٻُڌڪو آهي.

جائزو

اٺن مضمونن مان پهرئين ۽ ستين مضمون سان اسان جو
موضوع جي لحاظ کان واسطو ناهي، ڇاڪاڻ ته انهن ۾
قومي تحريڪ جو ذڪر ملي ٿو. باقي ٻئين کان اٺين مضمونن
تائين ڏنل مواد جو تجزيو پيش ڪجي ٿو.

سنڌي ساهت ۽ آزادي عنوان آهي باب ٻين جو، جنهن
۾ سماج جي سڃاڻيءَ لاءِ ڪيل جاکوڙ جو جهجهور ذڪر
ڪيل آهي.

اُتم سنڌي ساهت جي آزاديءَ بابت ڪيل جاکوڙ جو
ذڪر ادبي دنيا سان واسطو رکندڙ ذريعي جي حوالي سان
ڪيو آهي، جن ۾ صحافت ۽ علم ادب اچي وڃن ٿا.

اخبارن ۾ فقط چئن اخبارن هندواڻي، ڀارتواڻي، ودياڻي
۽ ماتا جو ذڪر ملي ٿو. جڏهن ته الوحسيد ۽ ٻين اخبارن
کي نه ڪنڊو ويو آهي. ان بعد مضمون، ڪهاڻي، ناول،
ناٽڪ ۽ شاعري جي صنفن ۾ جيڪا آزادي بابت وڌيڪ
وڻان ٿي ۽ گهل گهوڙا ڪئي وئي، اها به سواءِ شاعري
جي صنف جي، باقي تمام مختصر ۽ اڻپوري ٿي لڳي.

شاعريءَ جي صنف هيٺ آزادي بابت شعر لکندڙ ۽
شاعرن جهڙوڪ لعل چند امر ڏنومل، ڪشنچند بيوس، ۽ ٻين

هيدر بخش جتوئي، هوندراج دڪايل، گدائي، هري دلگير،
 سررام ضيا، شيخ اياز ۽ نارائڻ شيام (هنن شاعرن منجهان
 آزاديءَ جي هلچل جو لازمي اثر محسوس نٿي ٿئي) جو
 هر نموني طور ۽ باقي ٻين جا نالا لکي مضمون ختم
 ڪيو ويو آهي. هن قسم جي پيشڪش اڻپوري ڪوشش
 جو غير اهم نمونو چئي سگهجي ٿو. باقي مڪمل ۽ وزنائتي
 االهه يا وچور ڪونه ٿي لڳي.

ٽئين مضمون ۾ ليکڪ ۱۹۴۹ع کان وٺي ۱۹۶۶ع تائين
 سنڌي ڪهاڻيءَ ۾ سنڌيت جي اثر جي نشاندهي ڪئي
 آهي. جڏهن ته ان جو شاندار ماضي وساريو ويو آهي ۽
 مستقبل بابت به ورق خاموش آهن. جيڪڏهن ماضيءَ جو
 ذڪر ڪيو وڃي ها ته پڙهندڙ کي سنڌي ڪهاڻي سنڌيت
 جي پس منظر جي ڄاڻ ملي وڃي ها ۽ اهڙي ريت
 جيڪڏهن مستقبل بابت ٿاڻا ۽ اشارا ڏنا وڃن ها ته ان
 مان سنڌي ڪهاڻي جي فڪري لاڙن ۽ ارتقا بابت اڳڪٿي
 هرڻ ۾ آساني پيدا ٿئي ها.

موضوع جي حوالي سان ليکڪ پورو انصاف نه ڪري
 سگهيو آهي، ڇو ته سنڌيت کي فقط لڏ پلاڻ ۽ هند ۾
 سندن مسئلن ۾ لٽو پارايو ويو آهي ۽ ويندي ويندي ون
 بولٽ جو مختصر ذڪر به سلهاڙيو ويو آهي. جڏهن ته
 سنڌيت جو فقط اهو مفهوم ناهي. هر اها ڪهاڻي جنهن
 ۾ سنڌي سماج ۽ ثقافت جي جهلڪ نظر اچي ٿي، اها
 سنڌيت جي ڪسوٽيءَ تي پوري پوي ٿي. ليکڪ اهڙي
 ريت محدود فقط چند رسالن مان حوالا ڏنا آهن. جڏهن

ته انهيءَ دؤر ۾ هند ۽ سنڌ ۾ لڳ ڀڳ سٺ ستر رسا
جاري ٿيا. هيءَ ڳالهه پڻ عجيب ٿي لڳي ته ليکڪ ڪهاڻي
جي صنف جو بيان ڪندي ڪويتا جي ڪهاڻي کي
پيش ڪري ويو آهي، جنهن مان اها ڳالهه ثابت ٿئي
ٿي ته هو ڪٿي ڪٿي موضوع کان هٽي ويو آهي.

’شاهه، سچل، سامي‘ هن ڪتاب جو چوٿون مضمون آهي،
جنهن ۾ ليکڪ سماجي اوج نيچ، پيد پاو، مذهبي ڪٽرپن،
روايت پرستي ۽ مايا تي موهر رکڻ وارن جي خوب چٽاڇري
لاڻي آهي. هن عظيم سماج سڌاري تصور تي جي بيان
جو به خوب انتخاب پيش ڪيو اٿس، جن مان سنڌيت
۽ ٻولي جي سلاست ۽ سادگي جي خوب جهلڪ ملي ٿي،
شاعريءَ مان مثال ڏيندي ڪجهه غلطيون ڪيون اٿس، جنهن
۾ شاهه جي بيانن جي عنوان هيٺ ٻه بيت شاهه ڪرام
جا به ڏئي ويو آهي (ص. ۷۲)

هن ڪتاب جو پنجون مضمون آهي، ’حقيقت نگاري
۽ سنڌي ساهت‘. اُتر هن مضمون ۾ ادب ۾ حقيقت
نگاري جي پس منظر، ارتقا ۽ موجوده صورتحال تي پرور
روشني وڌي آهي. پنهنجي ڳالهه کي ٽيڪي ڏيڻ لاءِ هيءَ
حقيقت تسليم ڪئي اٿس ته ادب سماج جو آئينو آهي
ٿو ۽ جهڙيءَ طرح سماج ۾ تبديليون اينديون رهن ٿيون،
ساڳيءَ طرح ادبي قدر، نظريا ۽ اصول به تبديل ٿيندا
رهن ٿا ۽ انهن جي اها مٽ پڻ سماج جي تبديليءَ
سان هم آهنگ رهي ٿي.

ليکڪ جي چوڻ مطابق ادب ٽن دؤرن مان گذريو آهي،

ڀڳي آهن ديومالائي دؤر، رومانيت جو دؤر ۽ حقيقت نگاريءَ جو دؤر. ليڪڪ پوءِ انهن ٽنهي دؤرن جي خصوصيتن جي نشاندهي ڪري ٿو.

هن ڪتاب جو ڇهون مضمون آهي 'بيوس جي شاعري'. اُتر بيوس جي دؤر جي ماضي ۽ حال تي هلڪي روشني وڌي آهي ۽ اهو پڻ ٻڌايو اٿس ته بيوس پنهنجي شاعريءَ ۾ زندگيءَ کي جيئن ڏٺو پئي، تيئن ئي اُن جو چتر هڻيو اٿس. انسان هٿان انسان جو استعصال بيوس جي شاعريءَ جو اهم موضوع رهندو آيو آهي. اهڙيءَ طرح سان غريب ۽ پورهيت مٿان سرماڻيداري نظام جي لعنت کي بيوس خوب اُگهاڙو ڪيو آهي. اُتر جي خيال مطابق بيوس پهرين ترقي پسند شاعر هجڻ سان گڏوگڏ قدامت پرستيءَ کان به جان آزاد نه ڪرائي سگهيو آهي. ٿوري ۾ کڻي ائين چئجي ته بيوس جي ڪوتا ۾ جتي پٿارٿ واد (حقيقت نگاري) ۽ پرگتي واد (ترقي پسندي) جا جزا سمايل آهن، اتي رسيه واد ۽ آدرش واد جا عناصر به موجود آهن.

هن ٻئي ڳڻڪي جو آخري مضمون پرسرام ضيا جي مذاقي شاعري جي جهلڪ بابت آهي. اهو هلڪو ۽ پريمي قسم جو مذاق ڏاڍي تڪي طنز سان پيش ڪيل آهي. اُن ۾ عام فهم ٻول چال جي اصطلاحن سان مالا مال ٻولي ڪم آندي اٿس. جنهن ڪري اها لوڪ پياري بڻجي وئي آهي. ضيا جي شاعري مان چند شعر به پيش ڪيل آهن. تمام مختصر مضمون ۽ شاعريءَ جي ساراهه ڪيل آهي.

اُتر جو شمار سنڌيءَ جي مشهور نظرياتي بلڪ ساميوادي

ليڪن ۾ ٿئي ٿو ۽ سندس تنقيد تي هڪ ئي وقت تي قومپرستيءَ خواهه سوشلزم جي چاپ لڳل محسوس ٿئي ٿو. ان هوندي به اُتم اهڙن موضوعن تي قلم کنيو آهي، جيڪي نقادن توڙي محققن جو توجهه لهڻ لاءِ اُتم آهي. سمورا مضمون، موضوع لاءِ آخري حرف جي حيثيت نٿا رکن، پر وڌيڪ تحقيق ۽ تنقيد لاءِ راهون هموار ڪن ٿا. سندس مضمونن مان اهو ثابت ٿئي ٿو ته هو محقق گهٽ مگر نقاد وڌيڪ آهي.

(ص، ۹۵۲)

هيءَ ڳالهه پڻ ڏيان ٿي آڻڻ جهڙي آهي ته 'نئين دنيا' تعداد جي حساب سان نقادن جو وڏو انگ ٻڌا نه ڪيو آهي پر تنقيد کي مخصوص مهارت، فن ۽ علم جي حيثيت ڏئي فقط ناميارن نقادن جون خدمتون حاصل ڪيون آهن. جن نقادن 'نئين دنيا' ۾ تنقيدي خدمتون سرانجام ڏنيون آهن انهن مان مکيه نالا هن ريت آهن: اُتم (مارچ ۵۸، جنوري ۵۸، جولاءِ، آگسٽ ۶۰، مارچ ۶۰) ..... (۷۱)

سنڌي ادب ۾ تنقيد نگاري ڪتاب ۱۹۹۲ع (سنڌ ۾ ۱۹۹۲ع) ص. ۱۵۲

۸ جنوري ۱۹۴۶ع جي 'هندو سنسار' اخبار ۾ 'نه گهرجي اسان کي اهڙو ساهت' جي سري هيٺ اُتم، ميلارام واسواڻي جو ترجمو ڪيل ناول 'سماجڪ بلوو' تي تنقيد ڪئي، جنهن

هن اها راء قائم ڪئي ته هن ترجمي ٿيل ناول ۾
هاڻ نوان ۽ تازگي ڪانهي ۽ نه وري سماجي بلوي جي
جھلڪ ملي ٿي. پر جيڪڏهن ڪجهه ملي ٿو ته اهو آهي
ملوگيان خلاف بلوو ۽ جنهن کي سنڌي ٻولي ۽ علم و
ادب برداشت نٿو ڪري سگهي.

۱۹۸۱ع ۾ ڪلپنا ڪتاب گهر، سنڌونگر طرفان اي. جي.
ايم جو ڪتاب 'سنڌي ڪهاڻي، ناٽڪ ۽ تنقيد' پڌرو ٿيو.
۱۲۰ صفحن تي مشتمل هي ڪتاب چئن مقالن جو مجموعو
آهي، جيڪي آهن، 'هڪ اڻوسرندڙ وشو ڪهاڻي'، 'سنڌي
نالڪ جا هڪ سؤ سال'، 'سنڌي ڪهاڻي ۾ سنڌي زندگي'
'سنڌي تنقيد جو جائزو'.

هن ڪتاب جا آخري ٽي مضمون تنقيد جي تاريخ
وڏي حيثيت رکن ٿا. سنڌي ناٽڪ وارو مضمون، ادب
۽ ارتقا جو تاريخي جائزو آهي. سنڌي ڪهاڻي ڪهاڻي
واري مضمون ۾ ڪهاڻيءَ جي اوسر کي سماجي پس منظر
۾ ڏسڻ جي ڪوشش ڪئي ويئي آهي ۽ جڏهن ته 'سنڌي
تنقيد جو جائزو' نه فقط تنقيد جي تاريخ آهي، بلڪ
تنقيد تي تنقيد جو نمونو پڻ آهي.

• • • • •

سنڌي ادب ۾ تنقيد نگاري ڪتاب ۱۹۹۲ع (سنڌ ۾ ڇپيل)
ص. ۶۵۰-۶۵۱

رسالي 'نئين دنيا' ۾ تنقيد جي اوسر ۾ حصو
ليکڪ: بدر اڄڻ

هيءَ ڳالهه ڏيان تي اڻڻ جهڙي آهي ته سنڌ ۾، سرڪاري

سھڪار سان ۱۹۵۰ع ۾ ماهوار 'نئين زندگي' رسالو جاري ٿو پر ساڳئي ئي سال بمبئيءَ مان وطن جا وڻ ڇڏي ويندڙ بي سھارا سنڌي اديبن ڪنھن سرڪاري سھائتا کان سواءِ 'نئين دنيا' رسالو جاري ڪيو ۽ ڀارت جي ترقي پسند اديبن هن رسالي جي جاري رکڻ ۾ هٿ وڻايو.

تنقيد ۾ حصو :

'نئين دنيا' رسالي پنھنجي معياري ۽ ترقي پسند ادب ذريعي هند ۽ سنڌ جي، سنڌي ادبي ماحول تي مثبت ۽ دور رس اثر ڇڏيا. هن رسالي، مضمون ۽ افسانن جي حوالي سان، ٻنهي صنفن جي ترقي ۾ اهم ڪردار ادا ڪيو پر جيڪا خدمت تنقيد کي عام ڪرڻ ۽ وڌائڻ ۾ هن رسالي سر انجام ڏني آهي، انهيءَ کي مثالي چئي سگھجي ٿو.

هن رسالي ۾ تنقيد جي اوسر ۾ ٽن حوالن سان پنھنجو ڪردار ادا ڪيو آهي. هڪ طرف هن رسالي ۾ سنڌ توڙي هند جي اديبن ۽ شاعرن جا خط شايع ٿيندا رهيا جن ۾ رسالي جي پرچن ۽ انهن ۾ شايع ٿيندڙ مواد بابت رايو، تبصرا موجود هوندا هئا. خط لکندڙ انهن اديبن، ليکڪن ۽ شاعرن جي نالن جي وچور ايترو ته طويل آهي جو هتي ورجائڻ ممڪن ناهي.

ٻيو حوالو جنهن سان هن رسالي تنقيدي اوسر ۾ ڪردار ادا ڪيو، اهي آهن مختلف ليکڪن جا مقالا ۽ مضمون، هن رسالي جي هر ڪنهن پرچي ۾ گھاڻين کان علاوه مضمون به ڏنا ويندا هئا، جن مان ڪيترا مضمون تنقيد جي

ٻيهر ۾ اغول اضافي جي برابر هئا. انهن سمورن مضمونن
۾ وچور هتي ڏيڻ ممڪن ناهي.

ٽيون حوالو جنهن ذريعي هن رسالي عملي تنقيد جي
اوسر ۾ اهم ڪردار ادا ڪيو آهي، اهي آهن تنقيدون
تبصرا، جيڪي مختلف پرچن ۾ شايع ٿيندا رهيا.

’چميا چند گلاب‘ - پدمڻي پبلڪيشن، ميرپور خاص، سنڌ
ڪتاب جي شروع ۾ ليکڪ ديدار بلوچ جي هٿ لکڻي
وڏي پيار ۽ محبت مان هي ڪتاب پيش ٿو ڪريان.
دادا اُتم لاءِ جنهن اڄ تائين پنهنجي جنم ڏينهي سنڌ
کي وساريو ڪونهي ۽ پڻ دادا اُتم، مان توهان کان معافي
لو وٺان پنهنجن انهن سرڳواسي ابن ڏاڏن جي طرفان
جن منهنجن ابن ڏاڏن توهان جهڙن سڃاڻڻ ماڻهن کي
پنهنجي وطن سنڌ ڇڏڻ تي مجبور ڪيو. توهانجي حياتيءَ
لاءِ وڏيون دعائون.

توهانجو نوڪر

ديدار بلوچ،

ميرپور خاص، سنڌ

۸۹-۱۱-۱۲

سنڌ نيوز - حيدرآباد سنڌ ۸ فيبروري ۱۹۹۲

روشن تبسم

سنڌ ۽ هند جي مشهور ليکڪ، نقاد ۽ ڪهاڻيڪار سائين

اي.جي. اُتم جو 'ليڪراج عزيز' ڪتاب ڇپايل ساهتيه اڪاڊمي سانچو دور يعني هلندڙ وقت ۾ اسانکي ليڪراج جي نالي کان واقفيت نه آهي، ليڪن پڙهندڙ کي سندس اهميت جي تڏهن خبر پوندي جڏهن هي انمول لکڻي سندن هٿن ۾ پهچندي. هي ڪتاب جنهن سهڻي نموني اي. جي. اُتم لکيو آهي، شايد ڪو ٻيو ليکڪ هن موضوع کي واضح نه ڪري سگهي ها.

سنڌي ادب جي مشهور شخصيت ليڪراج عزيز جي فاني ۽ نجِي زندگيءَ تي هن ڪتاب ۾ ليڪراج عزيز جي لکڻين بابت خوبين، خامين سميت مڪمل دستاويز نظر اچي ٿو. ليکڪ مشاهدي ۽ محنت جي ڪم ۾ آڻيندي، جنهن سولهن سڀيتا سان ليڪراج عزيز جي لکڻين تي اظهار ڪيو آهي، سو پنهنجي جاءِ تي ڪمال جي حيثيت رکي ٿو. ڪتاب آندل ٻولي سليس، سهڻي هئڻ سان گڏ پڪي پختي ۽ لڳي ٿي.

ايڊيٽر قاضي سعيد اڪبر ۱۵ فيبروري

نئين دهلي جي ساهتيه اڪاڊميءَ پاران ڇپايل 'منگهارام ملڪاڻي' مهان ليکڪ سائين اي. جي. اُتم کيرون لاهي جنهن هن محنت ۽ مشقت جو ڪم هٿ ۾ کڻي ساهتيه نموني نباهيو سو ساراھ جوڳو چونديس. هن ڪتاب پنهنجي جڳهه تي سمونڊ جي حيثيت رکي ٿو، جنهن ۾ علم، ادب جون بي انتها لهرون آهن. هڪ ناٽڪ نويس، اداڪار، ليکڪ جي زندگيءَ جي اهم موضوعن تي لکيل آهي.

ڪتاب پڙهن سان استاد جي عزت ست ست ۾ ظاهر
 نالي ٿي. نيٺ سنڌي ٻوليءَ ۾ (سنڌيت جي خوشبوءِ) ۽
 بنا ڊپ ڊاءَ جي سماجي بُراين تي ٿيڪا ٿيڻي ڪئي
 اٿس. ناٽڪ نويسي جي اهميت سهڻي نموني اجاگر ٿيل
 آهي جنهن مان ناٽڪ نويسي کي ٻيهر اوج تي پهچائڻ
 لاءِ ڪوشش ڪري سگهن ٿا. اي. جي. اُتم، علم، عقل
 ۽ مشاهدي جي زور تي منگهارام ملڪاڻي جي زندگيءَ
 جي هر پهلوءَ کي خوبصورت انداز ۾ پيش ڪيو آهي.

مهمڻ روشن تبسم - تبصرو - روزاني پڪار، ۱۷ مارچ ۱۹۹۲،
 سکر (سنڌ)

ڪلپنا ڪتاب گهر جي طرفان ڇپايل 'سنڌي ڪهاڻي،
 ناٽڪ ۽ تنقيد نالي ڪتاب، مشهور ڪهاڻيڪار، اديب ۽
 نقاد محترم اي. جي. اُتم جي سڃي ڪري ۽ بي باڪ
 قلم سان، حقيقت ۽ سچ جي آدرسين ڏيکاريندڙ عملي
 ادبي خزاني سان ٿماتار چوندس. ليکڪ سنڌي اديبن جي
 پورهئي جو ذڪر تمام سهڻي ۽ سليس انداز ۾ ڪيو
 آهي. هو ڪوڙي ۾ درياه بند ڪرڻ جو ڏانو رکي ٿو.
 سندس مسلسل ادب ڏي چاهه مڃڻ جو ثبوت ڏئي ٿو.
 ٻولي، لفظن جي جوڙجڪ بيهڪ بيان ساراهه جوڳي آهي.
 سنڌ کي اي. جي. اُتم جهڙن اورچ انسانن جي گهڻي
 اورچ آهي جنهن ادب کي زندگي بندگي سمجهي، پنهنجي
 وطن جي تمام ٻولي جي جهرجهنگ پهچائڻ لاءِ ان جي

مڃتا ڪرائڻ لاءِ ڏينهن رات جا آرام ڦٽا ڪري
امله ڪتاب پئي ڏنا آهن. اي. جي. اُتم جو سنڌي ادب
تي اهو احسان رهندو جو هن پاڻ وڃائي علم جي ڏلي
جي وٽ پئي سوري آهي.

اُتم جون رچنائون پروفيسر ملڪاڻيءَ جي نظر ۾

نئون چين ڪتاب : هندستان ۽ چين وڏي ۾ وڏا پاڙيسري
ملڪ آهن. سندن سڀيتا ساري سنسار ۾ جھوني ۾ جهولي
آهي ۽ لڳ ڀڳ هڪجهڙي آهي. چين جي مثال مان
هندستان کي گهڻا ڪارائتا سبق سکڻا آهن.

منهنجو ادبي دوست 'اُتم' ڪيتري وقت کان چين جي
نئين نظام جو گهرو اڀياس ڪندو آيو آهي. هاڻي اها
کوجنا مڪمل ڪري 'نئون چين' ڪتاب لکيو اٿس. ان
۾ چين جي نئين سرشتي تي هر پهلوءَ کان روشني وڌي
ويئي آهي. سياسي، آرٽڪل، سماجڪ، تعليمي، هنري وغيره
وغیره ۽ چيني زندگيءَ جا مڙئي پسا نهايت چٽيءَ طرح
سمجهايل آهن ۽ دلچسپ نموني پيش ڪيل آهن. اُتم
جي عبارت به دستور موجب چيدي ۽ مائيدار آهي. مونکي
خاطري آهي ته هي ڪتاب سنڌي ڀائرن ۾ چين ولايت
بابت چٽي ڄاڻ پيدا ڪندو ۽ ڀارت-چين جي قديم دوستي
وري قائم ڪرڻ ۾ مدد ڪندو.

مهاڳ 'نئين دنيا' ۱۹۵۳ع

’نئين دنيا‘ ۲۰ سالن جو يادگار پرچو (ميءَ ۱۹۶۸)

نئين دنيا جي ۲۰ سالن جو يادگار پرچي ۾ ترقي
سنڌي جي اصولن موجب مواد جي چونڊ اهڙي ڪيل
آهي جو هي مجموعو ورهاڱي کانپوءِ جي سنڌي ساهت
جو خزانو ٿي پيو آهي. منجهس ۲۰ سالن ۾ سنڌي ساهت
جي شاخن ۾ جا اوسر ٿي آهي، سا چڻي ڏسڻ ۾ اچي
ٿي ۽ ان ۾ نئين دنيا اهم رول ادا ڪيو آهي.

لينن ۽ مهاتما ڪتاب

نئين دنيا جي جون جولاءِ وارن پرچن ۾ اُتم جا لينن
لي ليک اونهي کوچ جو نتيجو آهن. جولاءِ پرچي ۾ لينن
جو ’شائتي پسند سهجيون‘ سٺو ليک آهي پر جون وارو
مضمون لينن جي ’ڪلچر آرٽ ۽ اخلاق‘ بابت ويچارن
وارون، وڌيڪ دلچسپ لڳو ۽ مون تي نهايت سٺو اثر
جڏيائين.

مان قبول ٿو ڪريان ته منهنجي من ۾ مارڪسواد جي
پوري اڀياس نه هئڻ ڪارڻ، ڪي شنڪائون ۽ وسوسا رهيل
هئا، جي ان مضمون پڙهڻ سان دور ٿي ويا، خاص ڪري
جو باسيو اٿس ته ’البت ائين آهي ته جڏهن رشيا ۾
اڃا پهريون پهريون سوشلسٽ انقلاب آيو، تڏهن تمام ٿوري
وقت لاءِ پيار، سيڪس ۽ شادي جي باري ۾ چڙواڳيءَ
جي لهر اُڀري هئي. ليڪن لينن ان لهر جو جيڪو مقابلو
ڪيو، سو اتهاسڪ آهي، تڏهن شڪ گمان لهي ويا.

(نئين دنيا آگسٽ ۱۹۶۹ع)

’نئين دنيا‘ جي مهاٽما گانڌي شتابدي پرچي جون بهترين
چيزون مونکي اُتر جا مهاٽما گانڌيءَ تي چار ليک (۱۱)
پهريان به مضمون ڳوڙهي اتهاسڪ اڀياس جي ساڻ ساڻ
پرين.

’گانڌيجي‘ ۽ ’آزادي هلچل‘ ۽ ’مهاٽما‘ ۽ ’اهنسڪ اسسٽنٽ‘
ٻنهي ۾ گانڌي هلچل جا تاريخي تفصيل رقائتي طريقي
سان بيان ڪيل آهن. ’گانڌيجي‘ ۽ ’لينن‘ پڻ پڙهڻ وارا
آهي، جنهن ۾ انهن ٻن اڳواڻن جي وچ ۾ عملي اختلاف
هوندي به اصولي تفاوت هو، سا ڳالهه چٽيءَ طرح ثابت
ڪيل آهي. پر مونکي سڀني کان وڌيڪ وڃون ليک ’مهاٽما
ڪلچر، آرٽ ۽ ادب‘ پسند آيو، ڇو ته منجهس ٻولي،
ساهت، ڪلا وغيره بابت مهاٽما جا موزون ويچار ڏنل آهن
جن سان منهنجي خاص دلچسپي آهي. انهن مضمونن ۾
اُتر کي دلي مبارڪون ڏيڻ کانسواءِ رهي نٿو سگهان. ۱۲
سالن کان ’نئين دنيا‘ باقاعدي شايع ڪندي ۽ اُن ۾
هر مهيني سمجهدار سمپادڪي چٽڪا لکندي اُتر کي ايترو
وقت ملي ٿو جو ڪيترا سارا تخليقي مضمون پڻ لکندو
اچي، سا ڳالهه آفرين جوڳي آهي. وڏي ڳالهه ته هن جو
هر مضمون اونهي اڀياس جو نتيجو آهي ۽ پنهنجي مقصد
وارن تڙ حوالن سان پرپور آهي. ساهتڪ کوجنا هن جي
لکتن جي خصوصيت آهي.

(نئين دنيا جنوري ۱۹۷۰ع)

ٽئگور - هڪ جهلڪ

فخر جي ڳالهه آهي جو گرديو ٽئگور جون مکيه رچنائون

سنڌي ساهت جو حصو ٿي ويئون آهن. 'نئين دنيا' پاران
 جو 'ٽئگور - هڪ جهلڪ' (ليکڪ اُتم) پستڪ نڪتو آهي،
 سو منهنجي نظر ۾ نرالو آهي. ڏسجي ٿو ته ڪتاب تي
 اهو نالو شايد نهائيءَ وچان رکيو ويو آهي، ڇو جو منجهس
 ٽئگور تي صرف هڪ جهلڪ نه پر پنج جهلڪون ڏنل
 آهن، جن مان هر هڪ جهلڪ نه پر چڱو چوڪو شعاع آهي،
 جنهنڪري ڪتاب ٽئگور ساهت تي پنجن طرفن کان ڀرپور
 روشني ٿو اچي ۽ ٽئگور تي سنڌيءَ ۾ پهريون تنقيدي
 ڪتاب ٿي پيو آهي. هن ڪتاب جي ٻي خاصيت اها
 آهي جو پنج ئي مضمون هڪڙي ئي ليکڪ شري اُتم
 جا لکيل آهن، جنهن ڪري سڄي ڪتاب ۾ خيالن خواه
 عبارت جي ايڪاگرتا آهي ئي آهي، جا مختلف لکندڙن
 جي مضمونن ۾ ملي نه سگهندي.

هن ڪتاب جو بهترين مضمون آهي، 'ٽئگور ۽ سنڌي
 ساهت' جنهن ۾ نه فقط اهو ذڪر ڪيل آهي ته ٽئگور
 جا ڪهڙا ناول، ناٽڪ، آکاڻيون ۽ شعر جا ڪتاب سنڌيءَ
 ۾ آيل آهن، پر اهو پڻ ڏيکاريل آهي ته سنڌي ساهت
 ۾ انهن شاخن تي گرڊيو جي رچنائن جو ڪهڙو اثر پيو
 ۽ ڪهڙيون نيون ڌارائون پيدا ٿيون. 'انسانيت جو اديب
 ٽئگور' سري وارو ليک پڙهي عجب پيو لڳي ته ٽئگور
 جي اڻاهه رچنائن مان اهڙيون به ڪي آهن ڇا جن جو
 شري اُتم مطالعو نه ڪيو هجي ۽ اندازو نه لڳايو هجي!
 'ٽئگور جو مذاق ۽ طنز' هڪ غيررواجي وشيه آهي جنهن
 ۾ گرڊيو جي اڪثر گنيپير رچنائن ۾ جيڪو ڪل مسخري

وارو ۽ ڇهنڊڙي پائيندڙ نوع پکڙيو پيو آهي تنهنجا هٿسازا
 مثال ڏنل آهن. 'وطن دوست ٿڱور' ۾ شاعر جي زندگي
 ۽ لکڻن ۾ حب الوطني جون جهلڪون ڏيکاريل آهن. 'ٿڱور'
 جا ويچار' نالي آخرين ليک جنهن ۾ سندن سان وابستہ
 ڪيل آهي ته روسي ياترا ڪرڻ کانپوءِ گرڊيو ڪيتري قدر
 سوشلزم ڏانهن مائل ٿيو، تنهنجي نتيجي سان مان شاملراءِ
 نه آهيان ته 'جيڪڏهن هن کي (ٿڱور کي) سامهيوادي
 ليکڪ چوڻ نڪ نه ٿيندو ڇو ته هن کي ويدانتي ۽
 رهسيوادي ليکڪ چوڻ به نڪ نه ٿيندو ڇو ته هن ويدانتي
 کي انسان ۽ ڌرتيءَ جي ويجهو آڻي نئين معنيٰ ڏني
 آهي. منهنجي سمجهه ۾ گرڊيو رهسيوادي ۽ ويدانتي
 شروعات کانوڻي آخر تائين هو پر سندس ويدانت ڪرم
 يوگ ۽ پڳتي مارگ وارو هو، جنهن ڪري هو سدائين
 انسان ۽ ڌرتيءَ جي ويجهو رهيو.

'سندو سنسار' جو سمپادڪي ليک

'سندو سنسار' جي سوپ

'سندو سنسار' پنهنجي ننڍي جيت جو صرف هڪ سال
 سڦلٽا سان پورو ڪري، ٻئين سال ۾ پير پائڻ سان ئي
 بالغ بڻجي رهي آهي، تنهن لاءِ هزار بار مبارڪون! اها
 دوست اُتر جي ٽي ماترياشا ۽ ماتريوميءَ لاءِ لڳن ۽ قرباني
 آهي، جا اهڙي شاندار ڪاميابيءَ لاءِ تلاهي آهي، جنهن
 لاءِ سنڌي جاتيءَ کي سندس احسانمند رهڻ کپي. اخبار
 جي ڀن ڀن وڃڻ وارن ڪالمن مان، سنڌ وارن وڃڻيل

دوستن ۽ اديبن جي هند وارن دوستن سان خط و ڪتاب
نھايت دلچسپ لڳندي آھي. جنھن مان سنڌي ڀائرن جي
سڌ ۽ سنڌ جي جھونن ڳوٺن ۽ شھرن جا تازا بيان پڙھي
دل اُڇلون ڏيندي آھي.

سنڌ ديش سان لاڳاپا قائم رکڻ اسان لاءِ نھايت ضروري
آھن. سنڌي ٻوليءَ جو نيٺ محاورو (فارسي، عربي جي
ليل ملاوت بنا) اسانکي سنڌ ڀوميءَ جي بڻشدن کان ئي
سکڻو آھي، ڇو جو هتي اسانجي سنڌي ٻولي بگڙندي پيئي
وڃي. اسين هتي مرڪزي سنڌي لئبرريون برپا پيا ڪريون،
اھو پڻ چڱو ڪم آھي، پر انھن ۾ صرف ڀارت ۾ شايع
ليل ڪتاب پيا ڀريون ۽ جھونا شاھڪار تہ هتي عدم پيدا
آھن. اھي تہ حيدرآباد ٽريننگ ڪاليج ۽ ڪراچي سرناگتي
لئبررين ۾ ئي محفوظ آھن. انھن سان سھڪار ڪري،
انھنجا نقل هٿ ڪنداسون تڏھن ئي سنڌي ٻوليءَ ۽ ساهت
تي پوري کوجنا ڪري سگھنداسون.

(سنڌو سنسار ۱ مئي ۱۹۷۷ع)

سنڌو سنسار جا سمپادڪي ليک

جوان ليکڪن مان اُتم منھنجو اوڻي دوست آھي. مون
جاڇيو آھي تہ هن جي ظاهري خشڪ سپاءِ پٺيان هڪ
جذباتي دل لڪل آھي، جا تازو سنڌو سنسار ڪڍڻ بعد
رفتي رفتي پڌري ٿي رھي آھي.

دنيا ۾ جو دڪدائڪ سماچار، مثالا دڪن ڀارت جا تازا

طوفان ۽ ٻوڏون، هوائي ريلوي حادثا، بلڪ رواجي خون
 ۽ خودڪشيون، هو اهڙيءَ اندر جي پيڙا وڇان لکندو آهي
 جو ان مان انسان ذات لاءِ قرب ۽ همدردي پيا پکندا
 آهن. هن جي سماجواد ۽ ترقي پسنديءَ جو پايو اهو ئي
 انسانيت جو جذبو آهي، جنهن کي انگريزي شاعر 'ملڪ آف
 هيومن ڪائيڊنيس' ڪوٺيو آهي. هن جا سمپادڪي لکڻ
 ته مثالي آهن. جن جهڙا ڪي جزوي سنڌي اخبار
 ايندا آهن. هر سياسي، آرٿڪ توڙي سماجڪ وڌيڪ
 ويچار ورندار سمجهدار هوندا آهن جي هڪ پڪل ۽ رسيل
 شخصيت جي ساک ڀريندا آهن. منجهن مکيه خوبي اها
 هوندي آهي جو اهي بي رياءَ ۽ بيطرفدار هوندا آهن
 ۽ مڙني طرفن ۽ ڌرين جون خوبيون خاميون بي ڊپائي
 سان پيش ڪندا آهن ۽ پاڻ کي موزون راياءُ سان
 ۾ مدد ڪندا آهن. وڏي ڳالهه ته جنهن به مسئلي سان
 سنڌي جاتيءَ جي ڪابه بهبودي ڳنڍي سگهندو آهي. سو
 تنهنجي زوردار اڀار ڪندو آهي، جنهن ڪري سنڌو سنسار
 چس پچ سنڌيت جي آدرشن ڦهلائڻ جو زبردست واهڻ
 ٿي پئي آهي. اُتم جي سنڌي پاشا ۽ سنڌي محاورو
 به اهڙو پڪو پختو ۽ ڦهڪيل نهڪيل آهي جنهن مان
 گهڻا سنڌي سبق سکي سگهن ٿا.

(سنڌو سنسار، ۱۶-۱-۱۹۷۸ع)

سنڌ جي سماچار جا ليک

'آشاواڻي' اخبار ۾ اُتر جي ليڪن جو سلسلو، مٿر ڀومي
 (سنڌ) جو جيڪو سربستو احوال ڏئي ٿو، سو بي ڪا به
 ڀارتي اخبار نه ٿي ڏيئي سگهي. هند-پاڪ جا تجارتي
 رشتا ته ڪجهه سڌريا آهن، پر تهذيبي رشتن تي اڃا
 سخت بندش پيل آهي. سنڌي ڪتابن، مخزنن ۽ اخبارن
 وغيره جي مٽاسٽا اڃا تائين چڻ بند آهي. تنهن هوندي
 به عجب آهي ته سنڌ جو تازو ساهت اُتر هڪڙو ئي
 شخص ڪهڙيءَ ڪرامت سان هٿ ڪري، اسان سنڌ ڀوميءَ
 کي پيار ڪندڙن جي پياس بجھائي رهيو آهي!

(جهوليلعل ۱۲-۵-۱۹۷۹)